© Вовк Ю.М.
УДК: 611.06:616-089

Вовк Ю.М.
ДЗ "Луганський державний медичний університет", кафедра топографічної анатомії та догляд за хворими (вул. Будівельників 32, м. Рубіжне, Луганська обл., 93012, Україна)

КЛІНІКО-МОРФОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ СОМАТОТИПУВАННЯ ТІЛА ЛЮДИНИ ЗА В.М. ШЕВКУНЕНКОМ

Резюме. *В даній роботі викладений історичний аспект розвитку вчення про індивідуальну анатомічну мінливість по В.М. Шевкуненко, виділені основні соматотипи людини та шляхи їх формування, вказане клініко-морфологічне значення соматотипування та шляхи подальшого розвитку цього вчення.*
Ключові слова: *індивідуальна анатомічна мінливість, соматотипування.*

Метою даної роботи є розробка сучасного морфологічного фундаменту для подальшого розвитку вчення про індивідуальну анатомічну мінливість. В.Н. Шевкуненко та Ю.А. Філіпченко (1926) [12, 14] вперше ввели поняття "індивідуальна анатомічна мінливість", яка позначає сукупність можливих варіантів будови органів, системи органів або всього організму, укладених між крайніми формами, в межах яких прояви мінливості трактуються як норма, а поза ними знаходяться аномалії або патології. Численні дослідження його учнів та послідовників підтвердили практичне значення індивідуальної та вікової мінливості [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8. 9, 10, 11] та багато інших.

В основі вчення про індивідуальну анатомічну мінливість покладено новий напрямок і науковий підхід щодо виявлення закономірностей цієї мінливості, а не вивчення окремих варіантів будови органів, відділів та частин тіла людини. Більшість наших морфологів і особливо класичних анатомів вважають, що індивідуальна анатомічна мінливість є варіантної анатомією будови органів і систем тіла людини і не має відношення до соматотипування. Однак це помилкове уявлення і вимагає всебічних обґрунтувань і додаткових роз'яснень.

Звернемося до витоків даного питання. М.І. Пирогов в кінці свого життя зробив запис, що "камінь спотикання медицини - індивідуальність хворого". Навіть більше цього, він вказав на необхідність "створення науки про індивідуальність людини, якої ще не існує".

Безумовно, цю тезу використав В.М. Шевкуненко і обґрунтував зі своїми учнями вчення про індивідуальну анатомічну мінливість, яка стала найважливішою відповіддю на запити клінічної медицини і особливо практичної діяльності лікарів [13].

В чому ж сенс соматотипування за В.М. Шевкуненком? Історично склалося так, що в нашій морфологічній науці провідним вченням є індивідуальна анатомічна мінливість, заснована на виділенні трьох типів будови тіла людини (статури). Інакше, це і є медична антропо- і морфометрична типологія, що має практичне значення.

На початку минулого століття В.М. Шевкуненко вивчаючи відмінності в будові поверхневої долонної артеріальної дуги і виділяючи замкнуту і не замкнуту її форми, прийшов до висновку про необхідність публікації книги про індивідуальність тіла людини, яка була надрукована в 1925 році [14]. Йому було складно з правильною термінологією і позначеннями виділених типів будови людини. У ті роки були гоніння вчених за вивчення генетики, опису конституції і типів статури, виділення досконалих і недосконалих форм і розмірів частин і органів тіла людини, особливо з позиції расової приналежності.

З огляду на це вчений звернувся до грецьких похідних назви типів тіла людини і обрав відповідну термінологію по індивідуальної анатомічної мінливості: доліхоморфний тип статури (грец. Dolichos - довгий) для якого характерно довге і вузьке тулуб з довгими і худими кінцівками; мезоморфних тип (від грец. mesos - середній), який має усереднені або проміжні параметри тулуба і кінцівок; брахіморфний тип (від грец. brachis - широкий) з характерним широким і коротким тулубом з укороченими кінцівками (рис. 1).

Виходячи з вищевказаного, академік В.М. Шевку-

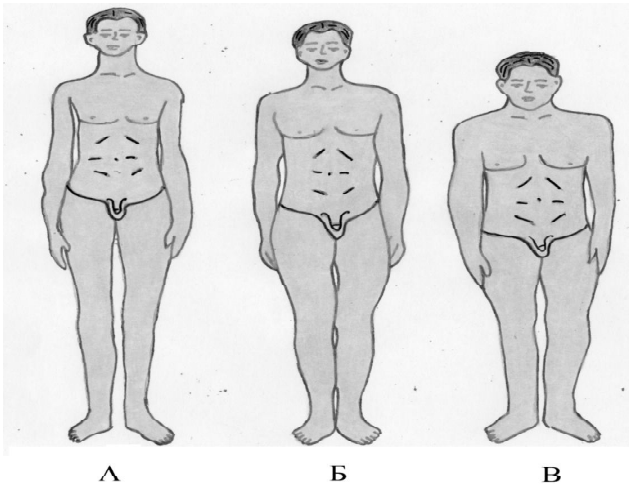

Рис. 1. Індивідуальна анатомічна мінливість тіла людини: А - доліхоморф; Б - мезоморф; В - брахіморф.

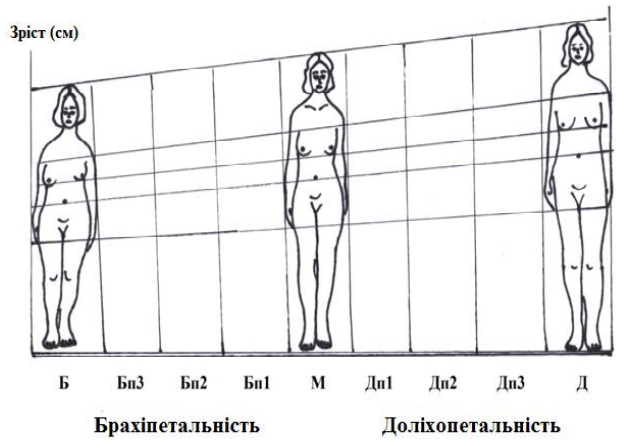

Рис. 2. Формування поетапності перетворень індивідуальної мінливості за В.М. Шевкуненко: Б - брахіморфний тип; М - мезоморфний тип; Б - брахіморфний тип.

Таблиця 1. Соматотипування тіла людини за В.М. Шевкуненком.

Термінологічна характеристика			
№	Соматотип I	Соматотип II	Соматотип III
1.	Ектодермального походження	Мезодермального походження	Ендодермального походження
2.	Доліхопетальність	Мезопетальність	Брахіпетальність
3.	Доліхоморфність	Мезоморфність	Брахіморфність
4.	Вроджений доліхоморфізм	Вроджений мезоморфізм	Вроджений брахіморфізм
5.	Доліхоморфний конституціональний тип	Мезоморфний конституціональний тип	Брахіморфний конституціональний тип
6.	Доліхоморфна будова тіла	Мезоморфна будова тіла	Брахіморфна будова тіла

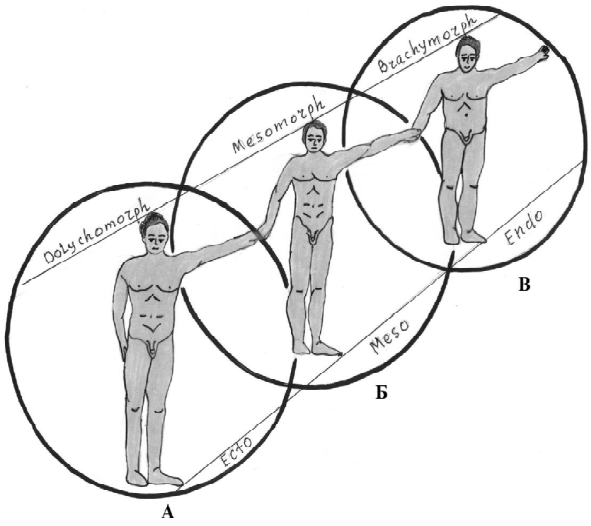

Рис. 3. Існуючі три соматотипа статури людини (схема): А - ектодермальний; Б - мезодермальний; В - ендодермальний.

ненко, передбачаючи роботи по соматотипуванню і типізації інших авторів, вперше описує крайні форми індивідуальної анатомічної мінливості, що обмежують анатомічну норму будови тіла людини.

За його описами, ектодермальний шлях формування веде до доліхопетальності і подальшої доліхоморфності, яка проявляється подовженням тіла, переважанням поздовжніх і високих параметрів з паралельним звуженням всіх морфологічних структур, що веде до утворення доліхоморфного конституційного типу будови людини. При цьому доліхоморфність поєднується з вузькоголовістю з характерним зменшенням поперечних широтних розмірів голови і черепа, із загальною тенденцією збільшення поздовжніх розмірів (довгоголові). Це отримало назву в краніології як доліхоцефалія і доліхокранія.

Інша крайня форма будови тіла людини характеризується ендодермальним походженням - брахіпетальністю і брахіморфністю, яка проявляється укороченням і потовщенням тіла людини, переважанням всіх поперечних параметрів з одночасним зменшенням поздовжніх і висотних розмірів, що проявляється брахіморфним конституційним типом. При цьому спостерігається круглоголовість зі збільшенням поперечних розмірів голови і черепа, що було позначено як брахіцефалія і брахікранія.

Між зазначеними формами індивідуальної анатомічної мінливості автор виділив третю - середню або мезопетальну і мезоморфну форму тіла людини, що має мезодермальний шлях розвитку і усереднену характеристику поздовжніх, поперечних і висотних показників, яка веде до мезоморфного конституційного типу (рис. 2).

Ґрунтуючись на сказаному, наведемо термінологічну характеристику соматотипування або типології тіла людини за В.М. Шевкуненком (табл. 1).

Таким чином, протягом онтогенезу з тілом людини відбуваються анатомо-фізіологічні зміни, що залежать від різних факторів, але в межах крайніх форм анатомічної норми і тільки в рамках спадкового соматотипа (В.М. Шевкуненко, 1935).

Ґрунтуючись на вченні В.М. Шевкуненко про індивідуальну анатомічну мінливість, необхідно уточнити, що існує три основних типи статури (від англ. constitution): доліхоморфний (ектоморфний за Шелдоном); мезоморфний (мезоморфний); брахіморфний (ендоморфний).

Причому, поняття статура відображає пропорційне співвідношення частин тіла, пов'язане з особливостями розвитку кісткової, м'язової та жирової тканин (систем). При цьому існує спадкова програма, реалізована в ході послідовних морфологічних, фізіологічних і біохімічних процесів організму від його зародження і до кінця життя людини (рис. 3).

У зв'язку з цим виділяються і три основних конституційних типа будови тіла людини.

Рис. 4. Характеристика конституційних типів людини з основних методів соматотипування.

Перший - доліхоморфний тип, пов'язаний з вродженою ектоморфією і проявляється найбільш інтенсивним зростанням кісткової тканини і зовнішніх покривів (шкіри), збільшенням скелета людини, роллю "кісткової" осі соматозрізу по Хіт-Картеру, і, відповідно переважанням ознак кісткового типу будови.

Другий - мезоморфний тип характеризується більш рівномірною або помірною вродженою мезоморфією, яка веде до поступового нарощування м'язової маси з прижиттєвої схильністю до її пропорційному розподілу в різний частинах тіла людини. Це також пояснюється виразністю "м'язової" осі соматозріза, тобто переважанням спадкових ознак м'язового типу будови.

Третій - брахіморфний конституційний тип, що залежить від вродженої ендоморфії, проявляється прижиттєвої схильністю до ожиріння, тобто інтенсивного відкладення жиру в різних частинах тіла людини, про що свідчить "жирова" вісь соматозрізу і яка веде до переважного впливу спадкових ознак жирового типу будови (рис. 4).

Висновки та перспективи подальших розробок

1. Подальший розвиток вчення про індивідуальну анатомічну мінливість пов'язаний з усіма новими прикладними напрямами медицини і є морфологічним фундаментом.

2. Вивчення індивідуальної анатомічної мінливості повинно бути пов'язаним не тільки з формою та типом статури людини, але і з варіаційно-статистичним, графіко-математичним моделюванням, прижиттєвим комп'ютерно-томографічним обстеженням а також іншими новітніми та прогресивними методами дослідження.

У перспективі дослідження індивідуальної анатомічної мінливості повинно бути пов'язаним з методами дослідження, які пропонує сучасна медична наука, яка все більше інтегрується у інші галузі наукових досліджень.

Вовк Ю.Н.

КЛИНИКО-МОРФОЛОГИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ СОМАТОТИПИРОВАНИЯ ТЕЛА ЧЕЛОВЕКА ПО В.Н. ШЕВКУНЕНКО

Резюме. *В данной работе изложен исторический аспект развития учения о индивидуальной анатомической изменчивости по В.Н. Шевкуненко, выделены основные соматотипы человека и пути их формирования, указанно клинико-морфологическое значение соматотипирования и пути дальнейшего развитие этого учения.*

Ключевые слова: *индивидуальная анатомическая изменчивость, соматотипирование.*

Vovk Yu.M.

CLINICAL AND MORPHOLOGICAL SIGNIFICANCE OF SOMATOTYPING OF THE BODY OF THE HUMAN BY SHEVKUNENKO

Summary. *This paper describes the historical aspect of the development of the theory of individual anatomical variability according to V.N. Shevkunenko, the main human somatotypes and ways of their formation are distinguished, the clinical and morphological significance of somatotyping and ways of further development of this teaching are indicated.*

Key words: *individual anatomical variability, somatotyping.*

Рецензент - д.мед.н., проф. Півторак В.І.

Стаття надійшла до друку 14.12.2016 р.

Вовк Юрій Миколайович - заслужений працівник народної освіти України, д.мед.н., проф., зав. кафедрою топографічної анатомії та догляду за хворими ДЗ "Луганський державний медичний університет"; +38(050)4777293.